

Віталій Михайловський. *Історія, мова, географія: топоніми середньовічного Поділля*. Київ: Темпора, 2021. 412 с.: іл.

У нинішньому світі історичної науки рясніє від різноманітних «поворотів», серед яких і «просторове навернення» (spatial turn), оголошене в 1989 р. Едвардом Вільямом Соєю¹. Щоправда, здебільшого цей напрям сприймають і тлумачать як онтологію застосування цифрових методів і технологій у дослідженні та поширенні інформації щодо міського простору². Проте якщо тлумачити поняття «онтологія міського простору» як підхід до простору³, що полягає в дослідженні відношень, зв'язків і взаємодій між власне назвами й позначуваними об'єктами (денотатами), тобто тереном, який описує назва, то з'являються нові можливості аналізу назв як історичного джерела.

Необхідність такого дослідження на прикладі Поділля вичерпно пояснив Віталій Михайловський уже у вступі до своєї об'ємної науково-довідникової публікації. Автор зауважує, що одна із вад української історіографії полягає у відсутності історико-географічних досліджень (с. 7), а також наголошує на важливості студій щодо мови та слів, якими позначалися /узагальнювалися ці назви в дослідженнях такого напрямку.

Загальною проблемою сучасних історичних студій в Україні можна вважати хаос і непослідовність в окресленні, розумінні й обґрунтуванні міждисциплінарних напрямів, а тим більше в уживанні їхніх понять і термінів. На жаль, такий закид можна віднести й до топоніміки чи її підрозділу – урбаноніміки⁴. Переважно дослідники не зважають на практичну відсутність методичних протоколів щодо дослідження топонімів як історичного джерела, так само як і на факт їхньої класифікації відповідно до підходів

¹ М. Долинська. До питання методики класифікації урбанонімів як історичного джерела // *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»* 26 (2018) 26.

² Докладніше про це йшлося під час конференції: *Historical Ontology of Urban Space*. Munster. March 9–11, 2020.

³ М. Dolynska. A New Method of Classification of Named Items of 16th–18th Century Suburbs of Lviv // *Studia Geohistorica* 8 (2020) 49.

⁴ М. Долинська. Декілька сучасних поглядів в Україні на проблему урбаноніміки (домодерний період) // *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»* 29 (2019) 57–66.

лінгвістики⁵, яка не може повністю стати в нагоді історикам, але на яку необхідно опиратися як на вихідну підоснову.

Отже, є галузь лінгвістики – ономастика, наука про назви, а серед її підрозділів – топоніміка⁶. Назви (топоніми) варто розглядати як «додатковий» віртуальний шар⁷, який вкриває поверхню Землі й «об'єднує» всі названі об'єкти. За такої умови легко уявити «території», які охоплює та чи інша назва, як вони стикуються, вписуються чи перекриваються між собою, тобто досить складну структуру називництва об'єктів. В Україні побутує система ієрархічної класифікації топонімів, яку запропонував академік Андрій Білецький. Вона є описовою (не має графічного зображення). Найменовані об'єкти поділяються на надкласи, класи, підкласи та порядки. Клас топонімів поділяється на підкласи фізійонімів (природні) та еноіконімів (рукотворні). Далі їм підпорядковуються порядки, а тим, своєю чергою, – підпорядки, ще нижчу позицію займають підрозділи⁸.

У світлі цієї загальноприйнятої класифікації об'єкт нового монографічного дослідження В. Михайловського – топоніми – має визначатися як клас, у якому хороніми є порядком, а гідроніми – підпорядком. Водночас гідроніми (назви водних мереж) та ороніми (назви елементів рельєфу) підпорядковуються природним утворенням (підклас фізійонімів). Хороніми творять послідовність, яка підпорядковується підкласу створених людиною об'єктів (еноіконімів), а шляхи сполучення, можливо, є підпорядком щодо порядку одонімів (лінійних утворень). Чому «можливо»? Бо лінгвістика переважно звертається до морфологічного на підставі лексично-структурного аналізу назв, що не є надто цікавим для історика, а застосовуючи семантичний аналіз із врахуванням показаної класифікації, вивчають далеко не всі одиниці ієрархії. Хороніми та комунікаційні мережі в аналізі істориків з'являються тільки як урбаноніми (внутрішньоміські назви), що посідають окреме місце, оскільки також складаються із природних і рукотворних одиниць, фактично копіюючи ієрархію класу топонімів. Можливо, щоби запобігти невігідному повторенню одиниць класифікації, російська дослідниця Наталія Подольська іще в радянський час запропонувала поділити урбаноніми за іншим принципом: не за семантичним походженням денотата, а залежно від просторової характеристики об'єкта⁹. Проблема вивчення урбанонімів не дотична до

⁵ М. Долинська. Новий підхід до методики класифікації урбанонімів (на прикладі Львова) // *На межі між Сходом і Заходом. Львівські історичні праці*, вип. 3 / ред. А. Фелонюк, Н. Халак, І. Скоцилас. Львів 2018, с. 152–153.

⁶ Там само, с. 157.

⁷ Там само, с. 154.

⁸ М. Долинська. До питання методики класифікації, с. 19.

⁹ Н. Подольская. *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва 1978.

рецензованої монографії, за винятком вдало запозиченого з її сфери впливу терміна «хоронім», що означає будь-яку рукотворну територію, описану назвою (що, однак, дещо спотворює ієрархічну систему А. Білецького).

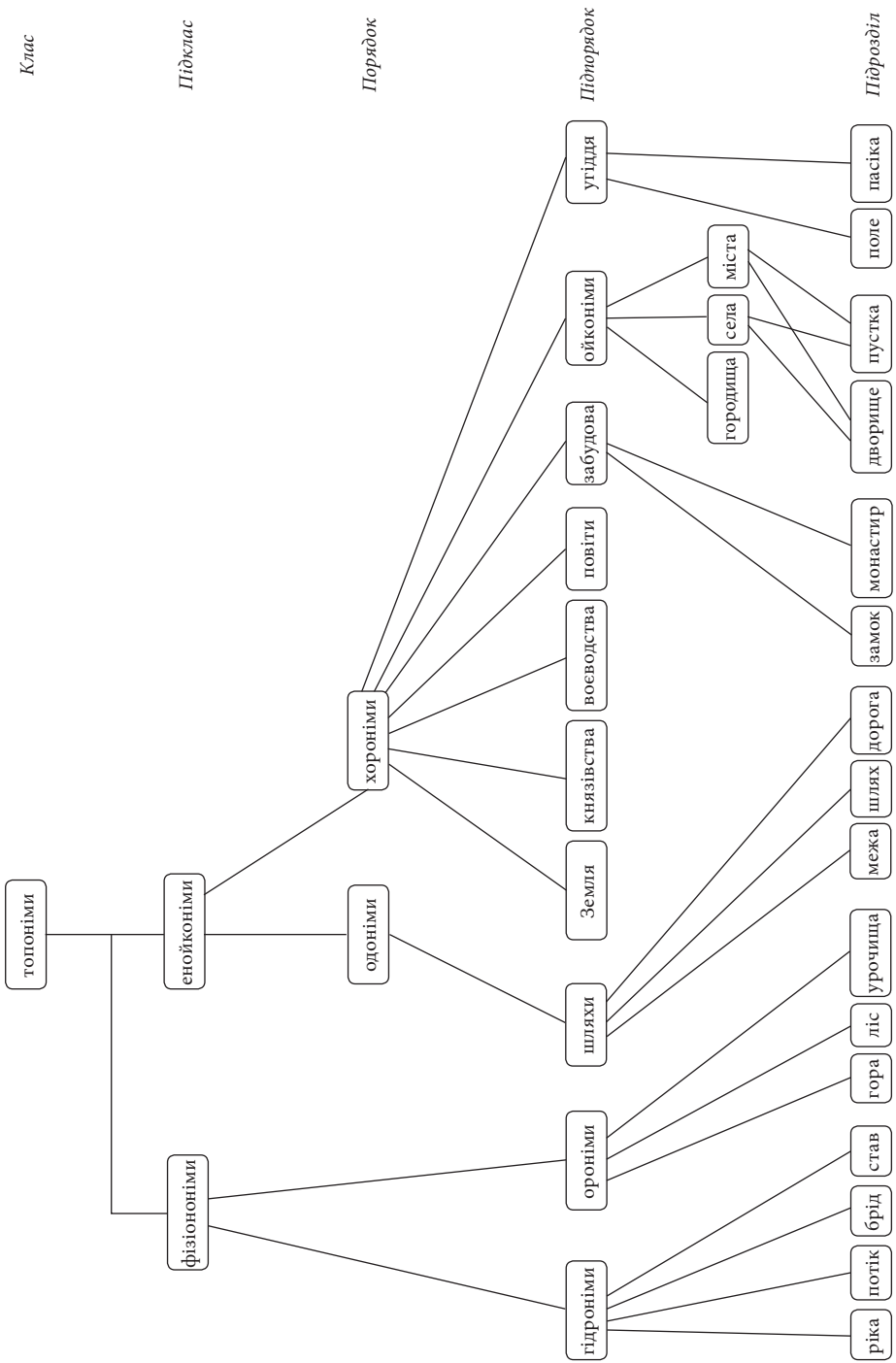
Книжка В. Михайловського складається із двох великих частин, друга з яких – «Словник топонімів історичного Поділля» (с. 100–369), а першу можна розглядати і як вступну частину, і як невелику, проте дуже містку монографію. Зрозуміло, що видання доповнюють ілюстрації та довідковий апарат.

На початку першого розділу коротко описана територіальна характеристика земель, про які автор детально розкаже в тексті (с. 18). Хоча переважно історики не надто дбають про побудову або хоч би використання топографічних підоснов на досліджуваній хронологічній зріз, такі гіпотетичні мапи є важливою передумовою для накладання різноманітних політичних, соціальних, економічних, культурних явищ*. У монографії В. Михайловського детальний опис географічного розташування об'єкта дослідження дає змогу змалювати політичні передумови до і в рамках заданих хронологічних меж та ситуацію формування адміністративної одиниці (Подільського воєводства), тобто є фактажем для побудови гіпотетичної топографічної підоснови терену Поділля станом на XIV–XV ст.

Найбільший за обсягом підпункт 1.5 має назву «Види топонімів історичного Поділля» (с. 77–153). За словами автора, у ньому «представлено всі види та варіанти *топонімів*, виділено окремо *хороніми* та *гідроніми*», а за декілька рядків – «сорок варіантів об'єктів, що поділяються на *хороніми*, *топоніми* і *гідроніми*», перед тим, іще у вступі, йшлося про «уважне прочитання *топонімів* і *гідронімів*» (с. 17), а ще перед тим, як стверджено в передмові, «позначалися подільські *хороніми*, *ороніми*, *топоніми*, *гідроніми*, шляхи сполучення» (с. 9). На початку згаданого, дуже важливого з погляду теоретичних засад історичної топоніміки, підрозділу анонсовано типологію назв, які автор мав намір проаналізувати. Якщо з п. 1.1 можна було зробити висновок про те, що прийнято лінгвістичну систему класифікації, то вже назва підрозділу показує, що дослідник прискіпливо не ознайомився ні зі системою Білецького, ні із класифікацією Подольської, оскільки заявляє, що «поділ на види об'єктів походить безпосередньо з прикладів, що стали основою укладання Словника» (с. 78). Далі текст складається з чотирьох підрозділів, у заголовок яких винесено: «Хороніми» (с. 79–112), «Топоніми» (с. 112–138), «Дорога» (с. 138–149), «Гідроніми» (с. 149–153). Не повторюватиму помилковості (на мою думку) запропонованого поділу, тому графічно подаю варіант, який опирається на класичну схему А. Білецького і зображений у вигляді ментальної мапи на рис. 1.

* Цей метод прийнято називати соціотопографічним.

Рис. 1. Ієрархія об'єктів, які мають назви

Проаналізую, як автор розподіляє об'єкти до перелічених підрозділів: «Хороніми. Земля. Князівство. Воєводство. Волость, повіт. Територія» (с. 79–111). Не можна сперечатися, що земля, князівство, воєводство, волость/повіт – полігони, тобто займають певний терен і належать до хоронімів. Теоретично їх усі можна визначити як адміністративні одиниці й передбачити, що вони мусять мати фіксовані межі (що коректується часом їхнього існування). Наскільки до цього списку належать названі автором «*території*», можна збагнути, розглянувши обидва наведені приклади. Уже згадана назва без денотату «на Дмитрові»* (с. 111) має розглядатися у контексті як волость чи повіт і належати саме до цієї категорії об'єктів. Другу назву «Червоноградська територія» в авторському тексті кваліфіковано як описку (с. 111).

Типи об'єктів (15 одиниць), поданих у підрозділі «Топоніми» (с. 112–136), зрозуміло, мають бути посортовані за іншими принципами, оскільки топоніми – це сукупність усіх назв на земній кулі. По-перше, урочище, ліс, гора / пагорб належать до природних об'єктів. Можна відокремити назви рельєфу від назв видів рослинності, проте доцільність у цьому разі сумнівна, оскільки виникає зайвий ступінь ієрархії. Проте необхідно виділити нові підпорядки на рівні рельєфу, водних мереж і шляхів сполучення та назвати один із них «ойконіми», віднісши туди міста, села й городища, а інший – «забудова»** – вмістить монастирі й замки. Пустки та дворища повинні зайняти в ієрархії ще нижчий ступінь, оскільки могли бути і в містах, і в селах.

До сільського господарства належать поле, угіддя і пасіка, хоч за наявності ширшого переліку об'єктів їх можна класифікувати точніше¹⁰. На мою думку, угіддя є поняттям узагальнювальним, до якого належить і поле, і город, і лука, і пасовище. Пасіка – різновид сільськогосподарського виробництва.

Проблему в побудованій так ієрархії викликає поняття «межа», у моєму варіанті я відносила його до незазначених тут «мірних» об'єктів. Проте виокремлений В. Михайловським великий порядок хоронімів підказав на цьому ж рівні побудувати порядок одонімів і зарахувати до останнього не тільки дороги, шляхи чи гіпотетичні вулиці, а й межі, так само як рови, бо всі об'єкти належать до лінійних. З підрозділу «Дороги» (с. 138–149) випливає, що документи диференціювали «шляхи» й «дороги». Для порівняння варто сказати, що на початку XVII ст. львівські документи розрізняють гостинці, дороги, вулиці, вулички¹¹.

Проблеми з гідронімами (с. 149–151) не виникає, за винятком поставленого автором питання, чи можна броди та стави віднести до водної мережі, бо до їхнього виникнення поряд із природою (чи навіть усупереч їй) причетна людина.

* На с. 60 назва подана «на Дмитрове».

** Назва підпорядку вартує дискусії.

¹⁰ М. Dolynska. A New Method, с. 54.

¹¹ *Описи передмість Львова XVI–XVIII ст.* / упор. А. Фелонюк. Львів 2014, с. 137–155.

Після прочитання першого розділу постає питання: а що ж усе-таки аналізує автор? Оскільки другий розділ є «Словником» поважного обсягу, то ніби очевидно, що об'єктом дослідження є уточнювальний член / власне назва – складова топоніма. Проте вже зі «Списку скорочень» (с. 13) випливає, що автор аналізує не власне назви, а адміністративні одиниці (воєводство, волость), фізичні утворення (дворище, замок), приналежності нерухомої власності (великокнязівська), тобто місцевості, які описують назвою, види поселень. Отже, автор, анонсує вивчення назв, насправді аналізує об'єкти, марковані назвами, що гарно ілюструє географічне тлумачення назв: назва функціонує на певній території – займає чи утворює полігон. У п. 1.5 Михайловський практично дотримується принципу аналізу об'єктів, навіть використовуючи цей термін. Інша річ, що, як уже сказано, не можна однозначно погодитися із поділом топонімів на «види», що пропонує автор.

Такий розмитий підхід до об'єкта дослідження, непослідовне поєднання історико-топонімічного дослідження з історико-топографічним підходом зумовили ще декілька сумнівних моментів у публікації. Так, у підпункті, присвяченому угіддям (с. 134), поняттям «угіддя» автор означає назви тих місцевостей, які неможливо визначити точно, не враховуючи, що назви належать до денотатів нижчого порядку, ніж угіддя. Чи не краще залишити ці назви без узагальнювальних членів, але зі збереженням їхнього ієрархічного ступеня? Можливо, для цього словника підхід автора є раціональнішим.

Закладючи в основу дослідження цікавість до об'єктів, а не виключно їхніх назв, можна уникнути спрощених тлумачень і надто поспішних висновків, як, наприклад, щодо походження назв: «Кілька подільських сіл іменуються у джерелах з додаванням слова “дворище»» (с. 127). У переліку автор чомусь ігнорує таку мовну конструкцію, як село Мачове Дворище, село Якимово Дворище. У них денотатом-об'єктом є поняття «село», тут у нагоді стає морфологічний аналіз, який використовується у лінгвістиці, конкретніше – інформація щодо одно- й багатолексемних уточнювальних назв (власне назв). З якихось причин об'єкт іменується назвою, що складається з двох слів, друге з яких «дворище»; окрім того, узагальнювальний член перетворюється в уточнювальний (онімізація апелятиву)¹². Такі процеси відомі й у ранньомодерний час на території Львова, зокрема перетворення в уточнювальний член повноцінного гороніма Каліча гора у формах «осада Калічої гори» чи «вулиця Калічої гори». Також поняття «вулька», рівноцінне «поселенню», онімізувалося і перетворилося в самостійний уточнювальний член – назву Вулька¹³.

¹² М. Долинська. Новий підхід, с. 167, 162.

¹³ *Описи передмість Львова*, с. 150–152; М. Долинська. Функціонування хоронімів на території Львова впродовж середини XIX – початку XXI ст. // *Місто: історія, культура, суспільство*. Е-журнал урбаністичних студій 1 (2016) 191–206 (www.mics.org.ua).

Незрозуміло, на підставі чого сформульований висновок щодо ханського ярлика, «в якому [документі] відбулося об'єднання територій (Поділля) і міст...» (с. 41). Чому не можна тлумачити текст як перелік міст на окресленій території? Хоча не тільки давні писарі, а й наші сучасники не володіють стрункою систематизацією одиниць/складових історичної географії. А в цьому разі треба було б підкреслити, що територія посідає вищий ступінь ієрархії об'єктів, які описуються назвами, щодо поселень із їхніми назвами. Подібне зауваження можна зробити до пасажу щодо формування адміністративного поділу – виникнення повітів (с. 49–51). Застосовуючи ієрархічний підхід, бажано говорити про повіти – території, які підпорядковуються хоронімам (назви територій), та назви, що збігалися із назвами центрів цих територій, а центрами були міста, отже, в топоніміці їх прийнято називати ойконімами. Інакше кажучи, хороніми й ойконіми збігаються, якщо повіти іменуються від назви центрального міста, хоч як об'єкти займають різні ступені ієрархії. Як продовження цього питання, можна розглядати аналіз денотатів/узагальнюючих членів/об'єктів, які належать до адміністративно визначених територій (с. 51). Автор показує, що названі хороніми як денотатати первісно мали латинське поняття «*districtus*» або давньоруське поняття «волость», із чого логічно випливає пізніше походження денотата «повіт» у назвах відповідних адміністративних одиниць.

У перших чотирьох підрозділах монографічної частини книжки є ще декілька дотичних до називництва епізодів, які, однак, більше стосуються політичної історії регіону, що, зрештою, автор і ставив собі як завдання.

Тридільний адміністративний поділ у XIV ст. автор пояснює тяглістю традиції від часу, коли три сини Куремси володіли трьома улусами (с. 58–59). Михайловський обережно намагається локалізувати центри улусів за антропонімами Хаджибей, Кутлубуг і Дмитро. У першому разі очевидна іррадіація імені людини на поселення (антропонім переходить в ойконім), місце ойконіма відоме (це пізніша Одеса), тобто улус – волость – повіт можна локалізувати (визначаючи більш-менш чіткі межі). Антропонім Кутлубуг автор порівнює із низкою топонімів, починаючи від співзвучної назви озера Катлабух біля Ізмаїла. Зауважуючи, що подібних назв чимало, зокрема гідроніми з коренем «котлуб» територіально дуже розкидані, В. Михайловський сумнівається щодо локалізації цього адміністративного утворення біля згаданого озера. Либонь, варто додати ще одну причину неприйняття такого механічного тлумачення розташування території: гідроніми рідко мають посесивне значення, яке віддзеркалює володіння особи тою чи іншою нерухомістю, також нечасто гідроніми носять антропонімічний характер, тому збіг назв, мабуть, випадковий. І навпаки, топоніми, пов'язані з діяльністю людини, часто посесивні, тобто названі від імені чи прізвища власника. Деколи назви зі

зміною володаря еволюціонують, а деколи стабілізуються¹⁴, несучи інформацію про давніших посідачів. Цю властивість дуже добре можна проілюструвати щодо третього улусу – волості – повіту, котрий чомусь і за татарського володіння мав власника Дмитра (с. 60). Ця нерухомість захоплена Коріатовичами в 1377–1380 рр., в 1392 р. зафіксована назва «на Дмитрове», у 1419 р. – «Митереві Кишини». Тобто власне назва з коренем «дмитр» залишається старою, тому що, як уважає автор, була зрозумілою. З висновком хочеться погодитися, додаючи, що з погляду топоніміки він є правдоподібним через тяглу посесивність назв, про що йшлося раніше. Окрім того, відомо, що серед назв об'єктів деколи трапляються назви без денотата, у яких тільки з контексту дослідник деколи може здогадатися, до якого узагальнювального члена / об'єкта належить назва¹⁵. Саме так можна класифікувати пізніший варіант «на Дмитрове», а відсутність денотата пояснити політико-адміністративними змінами: перереформатуванням улусу в повіт.

Дуже обґрунтовано (з урахуванням епідеміологічних, кліматичних, політичних факторів) автор описує підпорядкування території Руському королівству (с. 52–54) і наголошує, що навіть у XV ст. хроніст Ян Длугош подає образ Поділля як території із трьох частин, тобто в його творі відбивається традиція XIII–XIV ст. (с. 73).

Нехтування як теоретичних засад історичної топонімії, так і наявних методик використання топонімів як історичного джерела вплинуло на інтерпретацію пояснення заміни поняття «пониззя» поняттям «поділля» у підрозділі 1.1. Розкриваючи взаємозв'язки між цими поняттями, автор не зважає на поділ назв на офіційні та традиційні¹⁶; для цього періоду до офіційних можна віднести ті, якими називалися визнані адміністративні одиниці. Тому поняття «пониззя» необхідно віднести до назв традиційних, які згадують якийсь терен без врахування або за відсутності адміністративних меж. Переважно такі назви охоплюють території з розмитими межами, що добре ілюструється описаною в даному дослідженні південною лінією поширення цієї назви, коли важко визначити, де ще терени т. зв. Пониззя, а де – вже ні (с. 18–19).

Питання поділу назв на офіційні та традиційні частково перегукується із проблемою критеріїв для регіонування території сучасної України. Неодноразово можна зустріти поділ із вживанням та перемішуванням різних критеріїв (географічних, етнографічних, адміністративних історичних, адміністративних сучасних і т. д.). Це зумовлюється тим, що пояснювати простір словами важко, треба використовувати природні, адміністративні, етнографічні чи інфраструктурні ознаки, які можуть зумовити «стрибки» у часі або

¹⁴ М. Долинська. *Історична топографія Львова XIV–XIX ст.* Львів 2006, с. 146–147.

¹⁵ М. Долинська. Новий підхід, с. 167–169.

¹⁶ М. Долинська. Декілька сучасних поглядів, с. 65.

понятійний «мікс». Михайловський, описуючи фізичний простір, ажурно використовує однорідні ознаки, наприклад географічні, – лінія Дніпра на сході й межа лісостепу на південному сході й півдні є межами Поділля (с. 33). Якщо читач має просторове мислення і сприйняття, то досить легко уявить мапу поширення юрисдикції Великого князівства Литовського у другій половині XV ст., де і формувалося Подільське воєводство. Не менш майстерно автор пояснює пролягання Чорного шляху, оперуючи гідронімами й ойконімами (назвами поселень), – рівноправними порядками топонімів: «Від міста Білгорода на північ, де біля лісу, що дав йому назву, повертав на захід і йшов лівим берегом Південного Бугу аж до міста Хмільника» (с. 35).

Певною перешкодою для аналізу першочергово об'єктів, а не їхніх назв, є мови, що в документах про цю територію змінювали одна одну (така сама проблема є, мабуть, для цілої території сучасної України, а можливо, – і Європи). Зважаючи на вживання латини, мабуть, не варто було до Пустки (*vastitas*) зараховувати поняття «Area», перекладаючи його як «територія» і разом витлумачуючи: «Для означення пустки писар уживає латинське слово Area (незабудований пляц, поле для обробітку, ґрунт для забудови тощо)» (с. 127). Поняття «Area», на мою думку, не варто перекладати як «територія», швидше (якщо пристосовувати до сучасності) – «ділянка». Відомо, що в домодерні часи поняття не уніфікували й нерідко той чи інший урядник вкладав різний сенс в однакові слова¹⁷. Зокрема, поняття «ґрунт» і «пляц» деколи були взаємозамінними й не однозначно стосувалися пустої ділянки, – це могла бути територія домогосподарства чи ділянка для якоїсь сільськогосподарської мети¹⁸.

Щодо словникової частини, то необхідно погодитися із запропонованою В. Михайловським структурою, а роздуми щодо предметно-географічної подачі гасел – спершу узагальнювальних членів, а під кожним таким гаслом – уточнювальних назв – варто залишити для дискусії.

Як не дивно, недосконалий теоретичний підхід практично не впливає на цінність дослідження В. Михайловського. Зокрема, запозичення і включення до ієрархії топонімів поняття «хоронім» варто продовжити, назвавши шляхи сполучення годонімами, тобто найменованими лінійними об'єктами. Тоді і хороніми, і назви шляхів сполучень є порядками підкласу енойконімів, а названі далі об'єкти будуть підпорядками порядку хоронімів. Окрім безпосереднього завдання – зібрати топоніми як джерела до вивчення історії воєводства, книжка дає блискучий опис політико-географічного розвитку

¹⁷ M. Dołyńska. Przestrzenny model miasta na prawie niemieckim: rzeczywistość i nowożytna recepcja na przykładzie Lwowa // *Przestrzeń – prawo – pismo. Studia nad elementami kultury miejskiej* 1 (2018) 27–37.

¹⁸ М. Долинська. Новий підхід, с. 165–166.

Поділля у пізньому середньовіччі. А її прочитання і аналіз дадуть змогу розвинути й уточнити ієрархію топографічних об'єктів, яка очікує на подальші дискусії та обговорення.

References

- Dolynska Maryana. A New Method of classification of Named Items of 16th–18th Century Suburbs of Lviv // *Studia Geohistorica* 8 (2020) 45–57.
- Dolyn'ska Maryana. Dekil'ka suchasnykh pohliadiv na problemu urbanonimiky (do-modernyyu period) // *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seria "Istoria Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky"* 29 (2019) 57–66. [In Ukrainian.]
- Dolyn'ska Maryana. Do pytannia metodyky klasyfikatsii urbanonimiv yak istorychnoho dzerela // *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seria "Istoria Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky"* 26 (2018) 151–170. [In Ukrainian.]
- Dolyn'ska Maryana. Funktsionuvannia khoronimiv na terytorii L'vova vprodovzh seredy XIX – pochatku XXI st. // *Misto: istoria, kul'tura, suspil'stvo. E-zhurnal urbanistychnykh studiy* 1 (2016) 191–206 (www.mics.org.ua). [In Ukrainian.]
- Dolyn'ska Maryana. *Istorychna topohrafiia L'vova 14–19 st.* L'viv 2006. [In Ukrainian.]
- Dolyn'ska Maryana. Novyi pidkhyd do metodyky klasyfikatsii urbanonimiv (na prykladi L'vova) // *Na mezhi mizh Skhodom i Zakhodom. L'vys'ki istorychni pratsi*, vyp. 3 / red. Andriy Feloniuk, Nadiia Khalak, Ihor Skochylias. L'viv 2018, s. 152–153. [In Ukrainian.]
- Dołynska Maryana. Przestrzenny model miasta na prawie niemieckim: rzeczywistość i nowożytna recepcja na przykładzie Lwowa // *Przestrzeń – prawo – pismo. Studia nad elementami kultury miejskiej* 1 (2018) 27–37. [In Polish.]
- Na mezhi mizh Skhodom i Zakhodom. L'vys'ki istorychni pratsi. Materialy zasidan' i konferentsiy*, vyp. 3 / red. Andrii Feloniuk, Nadiia Khalak, Ihor Skochylias. L'viv 2018, s. 151–170. [In Ukrainian.]
- Opysy peredmist' L'vova 14–18 st.* / upor. Andrii Feloniuk. L'viv 2014. [In Ukrainian.]
- Podolskaya Nataliya. *Slovar russkoj onomasticheskoy terminologii.* Moskva 1978. [In Russian.]